

רש"ר הירש במדבר פרק יט פסוק כב

"חטאת" - עקירת החטא וביטול מעשה החטא - היא מושג הקשור בלעדית לתחום המוסרי. והנה מצות פרה אדומה היא "חוקת התורה", החוקה היסודית של כל תורת טומאת מת שהיא עצמה סוג עיקרי של כל תורת הטומאה בכלל. והואיל והתורה קוראת לפרה אדומה "חטאת", הרי היא מכוונת את דעתנו בבהירות אל התחום המוסרי. במסגרת התחום הזה עלינו לבקש את המשמעות של תורת הטומאה והטהרה בכלל ושל מצות פרה אדומה בפרט. מכאן ראייה מכרעת לתפיסה שכבר הגענו אליה ביחס לכל הלכות טומאה וטהרה שנידונו בתורה עד כה. "חירות מוסרית" - כך אמרנו - היא התנאי הראשון של כל קידוש החיים שהתורה מחייבתנו לשאוף אליו. סכנה נשקפת לאמת יסודית זו מול מראה פני אדם הנכנע למוות, כי הגופה האנושית מפגינה את כח המוות לעין כל והמסתכל השטחי רואה בה את כח הטבע השולט בכל והכופה גם את האדם. אם האדם כולו הוכרע על ידי המוות, אם הגופה מייצגת את "האדם" שהובס על ידי הכורח הגופני ונמצא שהאדם כולו, גם בעודו בחיים, משועבד להכרח השולט בכל - כמוהו כשאר כל יצורי הטבע - או אז יש בעולם רק "הכרח" ובציודו אין מקום ל"מצוה" המוסרית, ונמצא שהחירות המוסרית היא אשלייה, תורת המוסר האלוהית אין לה מובן ודרישותיה, למסור בחירות את ההווייה ואת הרצון לאש המקדש המזקקת והמחייבת, תלויות בהנחות שאין להן שחר (השוה פי' ויקרא עמ' פג - פד ועוד, על הזהות של חירות ההווייה והרצון במושג הקדושה).

תורת הטומאה והטהרה - כמות שהיא כתובה בספר ויקרא - לא באה אלא לשלול את הרעיון הזה. מול דמיון התעתועים של חוסר החירות הפיסי, שיש בו כדי לבטל כל מוסר, הרי היא מעמידה את עובדת החירות המוסרית שה' מעיד עליה. בכל מהלך החיים, כל אימת שמתגלה השעבוד הגופני המחליש את כח התודעה המוסרית, הרי היא מעוררת את יסוד הטהרה של החירות המוסרית, וכבר למדנו להכיר את העניינים השונים של טומאה וטהרה בפרשות הדנות בהם. אותה תורת טומאה וטהרה מורה כאן לעשות מעשה רב חשיבות. מעשה זה יעשה בפרהסיא, לעיני כל ישראל, מול פני המקדש, והכהן המייצג את כלל ישראל יכריז במעשה זה על הרעיון הגדול של "חטאת". בכך יורה לישראל את האמת שהיא הבסיס המוסרי של כל חיי העם, וזו האמת שמעשהו יכריז עליה: האדם יכול להיות נקי מן החטא, להינקות מן החטא ולהשאר מנוקה מן החטא.

זו היא משמעות החטאת הזאת הנעשית מחוץ למקדש. אין היא דומה לקרבנות החטאת הנעשים בתוך המקדש, כי הללו מכפרים על אדם מסויים מחטא מסויים והכפרה מושגת בהם על ידי מעשה סמלי של נדר המבטא את רצון האדם לקיים את חובתו מכאן ולהבא. ואילו חטאת זו מעידה קבל עם ועדה שהאדם מסוגל להיות נקי מן החטא ולשלוט בכל הגירויים הגופניים. חטאת זו מכריזה על העובדה הכללית שיש לאדם כח רצון מוסרי.

אולם היא מכריזה על חירות האדם תוך שהיא מכירה בעובדת היותו משועבד; היא מראה את החירות המוסרית בהקשר עם השעבוד הגופני. אין היא מורה לעצום עיניים ולהתעלם מן השעבוד הגופני שבטבע האדם, אלא היא מראה את האדם בכל הניגוד שבטבעו; כי הוא בן תמותה ויחד עם זה הוא נצחי, הוא משועבד ויחד עם זה הוא חופשי, יש בו כוחות גופניים בצד כוחות מוסריים. וכך היא תופסת אותו בשלמות טבעו הכפול ומעמידה אותו לפני מקדש האל היחיד, שהוא בעל החירות המוחלטת. באותה שעה היא מעלה אותו בכל מהותו, בכוחותיו הגופניים בני החלוף

ובכוחותיו המוסריים הנצחיים, והרי היא מעבירה אותנו לתחום החופשי, הנצחי של האל היחיד ואומרת לו: אל תלך שולל אחרי הגופה והמוות אלא היה חופשי, היה בן אלמוות, לא למרות כוחותיך הגופניים, המשועבדים, בני התמותה, אלא עם כל הכוחות האלה. היה ריבון בן אלמוות לגופך בן התמותה, שמור לך על הטהרה בעיצומה של הטומאה!

המשך רש"ר הירש במדבר פרק יט פסוק כב

אולם ה"אפר" הזה נועד להתערב ב"מים חיים" (פסוק יז), ובתערובת זו הוא יזכיר את הרעיון של "החי הנצחי" שנתמזג זמנית עם "החומר הנרקב", והוא יזכיר רעיון זה לכל אלה שנתקברו למת או לחומר של מת ועל ידי כך נתערפל בליבם הרעיון של החי הנצחי שבאדם; וכל עוד רעיון זה מעורפל בליבם הורחקו מן המקדש ומקדשיו. עדת בני ישראל עומדת על בסיס האלוהי הנצחי, שהוא התנאי לכח הרצון החופשי והמוסרי שבאדם. לעדת בני ישראל יהיה האפר הזה "למשמרת למי נדה", ולא האפר כשהוא לעצמו אלא תכליתו להיות "מי נדה" - ולהרחיק את רעיון התעתועים של חוסר חירות מוסרית - היא הנותנת למצות הפרה את האופי של "חטאת" (ראה לעיל).

רש"ר הירש במדבר פרק יט פסוק כב

ההזיה נעשית ביום השלישי והיא נשנית ביום השביעי. כבר הראינו בפ' בראשית עמ' יג: יש צד שוה בין היום השלישי של הבריאה לבין היום השביעי. ביום השלישי נברא העולם הפיסי - אורגני כשהוא טבוע במטבע החוק האלוהי של "למינו", ולפיכך היום השלישי חתום בחותמת החיים הפיסיים - האורגניים המשתעבדים לחוק האלוהי. וכעין זה אנחנו מוצאים ביום השביעי; כי האדם שנברא בצלם אלהים, המושל בעולם והוא חסר מעט מאלהים, משתעבד ביום זה לשלטון ה' - על כל חיי המעשה אשר לו. ולפיכך ההזיה הפונה אל האדם כאל יצור פיסי - אורגני נמסרה ליום השלישי, וההזיה פונה אל האדם הפועל ועושה כיצור אלוהי - רוחני נמסרה ליום השביעי. כל אימת שתיעשה ההזיה הראשונה - מן היום השלישי והלאה - הרי יום ההזיה הראשונה נתפס כאילו הוא היום השלישי, ורק כעבור ארבעה ימים אפשר לקיים את ההזיה השניה וזו נחשבת אפוא כאילו היא נעשית ביום השביעי. ורשאים אנחנו לומר שהזיית מי חטאת רומזת לימי הבריאה ומשמעות ימי ההזיה מתפרשת על פיהם, שהרי כבר אמרנו: מי החטאת הכוללים "עפר" ו"עליו מים חיים אל - כלי" מסמלים את האדם בראשית יצירתו. נמצא שההזיה הראשונה של היום השלישי מכינה את הטהרה הגופנית - הגשמית של האדם, ואילו ההזיה השניה של היום השביעי מכינה את הטהרה הרוחנית - האלוהית. רק אחר כך יוכל האדם השלם - או הבחינה האנושית בשלמותה - לזכות בטהרה גמורה: הזיה וטבילה על אדם וכלים.

רש"ר הירש במדבר פרק כ פסוק א

ותמת שם מרים ותקבר שם. היא סיימה את שליחותה עלי אדמות. קברה בקדש יודיע לדור אחרון שלא הסתלקה מן העולם עד שלא היה הדור החדש מוכן לעתיד המובטח לו. במסע הארוך והעשיר בנסיונות קשים לא היו הנשים שותפות למעשי הבגידה בה', שבאו מתוך ייאוש. בשמחת לבב הן בטחו בה' וייחלו לו בהתמסרות, ולפיכך גזירת המיתה במדבר לא נגזרה על הנשים (מדרש רבה, במדבר כא, יא). ועתה אימהות וסבתות עמדו לעלות עם הדור החדש אל הארץ המובטחת, והן שמרו בליבן את הזכרון החי של העבר במצרים ושל המסע במדבר על פי ה', והן יכלו לרוות את נפש הנכדים והנינים מן המעיין הרוחני של חוויותיהן עם ה'. אכן נשי ישראל הקדימו להצטייד ברוח ישראל והיו חדורות בה עד לעומק נפשן, ועובדה זו ראויה להיות נזקפת לזכותה של מרים

שהאירה לפניו כנביאה (ראה פ' שמות טו, כ).

פרק זה מתאר בקצרה ובלשון פשוטה את מות אהרן ומרים, וקודם לו הפרק הגדול של פרה אדומה המלמד את תורת הישארות הנפש. אותו פרק הוא מבוא גדול למיתת הצדיקים האלה, וכך הוא מורה: מה שעשה את מרים למרים ומה שעשה את אהרן לאהרן - לא מת במותם. כדרך שפעילותם חיה לעד באומתם, כן עצם מהותם היא נצחית: היא עזבה את הארציות בת החלוף ושבא אל ה' שהוא מקור החיים. והנה אמרו חכמים: "למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה? לומר לך מה פרה אדומה מכפרת אף מיתתן של צדיקים מכפרת" (מועד קטן כח ע"א); ולמדנו מכאן גם אמת גדולה זו: כדרך שמצות פרה אדומה מורה שהאדם הוא בן אל - מוות ובעל חירות מוסרית, כן מיתת הצדיקים מורה על שני אלה. אכן מותו של צדיק מעיד כמאה עדים על הישארות הנפש, שכן רק מי שעניי שכלו נתעוורו יזהה את הצדיק עם גופתו המונחת לפניו בלא תנועה ועקבות הריקבון כבר טבועות בה, והרי הוא מזהה את הגופה עם מה שהפעיל זה עתה את המחשבה ואת הרצון בכח רוחני ובעוצמה מוסרית. אכן רק עיוור לא יראה שגופת הצדיק היא רק לבושו של אדם שנסתלק לעולמו - והשליך מעליו את אדרתו.

רש"ר הירש במדבר פרק כ פסוק ח

ודברתם אל - הסלע לעיניהם: אל תשתמש במטה אלא דברו אל הסלע "לעיניהם" - לעיני כל העם - וצונו עליו שיתן את מימיו, את המים הגנוזים בו מכבר. אילו היכה בסלע - כדוגמת האמור בשמות יז, ו - היה משתמע מכך שהמים נבקעו כתוצאה מהתערבות חדשה של ה' שנגרמה על ידי מהומתם. אולם לא כך היה צריך להיות אלא היה עליהם להבין שלא משה ואהרן אלא ה' הביא אותם אל המקום הזה, והואיל וה' הביאם אל המקום הזה וענן ה' הורה להם לחנות במקום הזה, אין צורך בסערת רוחם ובהתערבות ה' שתיגרם על ידי כך, אלא המים הדרושים מוכנים ומזומנים במקומם מידי ה' ודי במלה שמשה ואהרן ידברו אל הסלע ומיד הוא יתן את מימיו המוכנים להם זה מכבר. ולפיכך והוצאת וגו' והשקית וגו': אין צורך בנס חדש מידי ה' אלא אתה - במאמר גרידא - תספק את צרכיהם.

אילו ניתנו המים בדרך זו, היו ישראל עומדים על העוול הגדול שעשו למשה ולאהרן בהאשמותיהם, שהרי טענו שמשה ואהרן הביאו אותם בניגוד לרצון ה' אל המקום הזה שאין בו מים, וטענה זו היתה מוזמת עתה מאליה. שונה הדבר אם המים נבקעים רק כתוצאה מהכאה במטה. במקרה זה עדיין יש לחשוב שמשה ואהרן הביאו אותם למדבר צין על דעת עצמם ורק בעקבות התקוממותם המוצדקת ראה ה' בעוניים ועשה להם נס ברחמיו. אילו נעשה הנס כהלכה, היה העם לומד שהנהגת ה' משחררת את האדם מכל דאגה והוא יכול להיות סמוך ובטוח שעזר ה' מזומן בשעת הצורך - גם בלא מטה הקסם של משה

רש"ר הירש במדבר פרק כ פסוק י

י - יא) ויקהלו וגו' ויאמר וגו' וירם וגו'. כלום רשאים אנחנו להתחקות אחרי רחשי לבבו של משה רבנו באותה שעה? מה היה בלב עבד ה' שה' בעצמו העיד עליו ש"בכל - ביתי נאמן הוא" (לעיל יב, ז)? מה הסיח את דעתו מלמלא את שליחותו כהלכה? הנה ההשערה שהיינו מעלים על דעתנו: משה נטל את המטה מן המקדש, שהיה מונח בו זה קרוב לארבעים שנה; הוא לקח את המטה בידו כדבר ה' ובסימן זה של שליחותו האלוהית הלך והקהיל את העם. וכך הוא עמד שוב לפני העם - אחרי קרוב לארבעים שנה - ומטה האלוהים בידו. בתחילת שליחותו, לפני כארבעים שנה, היה זקוק למטה זה לצורך האמנת שליחותו בפני העם (ראה שמות ד, א - יז), ועתה הכאיבה לו המחשבה

שלא התקדם באותן ארבעים השנה, כי לא רכש את אימון העם למרות כל מה שפעל במשך ארבעים שנה. ובמירות התחושה הזאת שכח את שליחותו ובמקום לדבר אל הסלע בנחת דיבר קשות אל העם והטיח בפניו דברי תוכחה. בסערת רגשותיו היכה את הסלע - "וירם" וגו' ויך וגו' פעמים, ומיד - ויצאו מים רבים ותשת העדה ובעירם.

רש"ר הירש במדבר פרק כ פסוק יב
(יב) יען לא - האמנתם בי להקדישני. אם לא טעינו בכל תפיסתנו שעד כה, הרי התרגשותו של משה נבעה מן התחושה המרה של חוסר התועלת שבמפעל חייו. כל המעשים שעשה בעמו היו לשוא, כי עדיין הם עמדו כנגדו כ"מורים" קשי עורף שאזנם אטומה מלשמוע ואינם ניתנים לשכנוע. מחד, הרי התרגשות זו מעידה על הבלטת אישיותו העצמית, ואין זו תכונה ההולמת איש כמשה; שכן אישיותו של השליח חייבת להידחות מפני תודעת שליחותו. זה הוא אולי הקשה שבנסיונות: לעולם אל יהא קצר רוח אלא יוחיל לה' ויחכה לו בסבלנות. ומאידך, הרי התרגשות זו מעידה על ספק - ולו רק לשעה קלה - בעצם הצלחת השליחות האלוהית, לרגע קט מתעורר ספק בליבו אם עתיד העם לקבל על עצמו את ייעודו עלי אדמות. כלום אין בכל זה משום ירידת האמונה, ולו רק לשעה קלה? כי המאמין לא יחיש והוא יחזיק במעוזו למרות כל ההתנגדות של התופעות, וגם אחרי שנכשל בשליחותו לא יטיל ספק בעצמו ובייעודו - וזה כל עיקר מבחן אמונתו. ומכלל לאו אתה שומע הן: השליח נדרש לשוות את ה' לנגדו תמיד, כי אין לה' מעצור להגשים את רצונו המוחלט וכל אשר חפץ יעשה. תודעה זו תמלא את לב השליח ושום נסיון לא יעיב עליה. כמלאך זה המקדש את שם ה' יכסה פניו ויכסה רגליו, ורק בכח המעוף של שליחותו יעשה את עבודת ה'. והגשמת הדרישה הזאת - כלום אין בה משום קידוש השם בין הבריות ששליחות זו מופנית אליהם? ולפיכך טענת "לא - האמנתם בי להקדישני" - כלום אין היא קולעת לנקודת המוצא של החטא הזה? כלום אין היא מגדירה את המהות הפנימית של ההתרגשות קצרת הרוח של משה?
אולם מי יהיו להשלים את החוליה החסרה, המקשרת את החטא ("יען") עם עונשו (לכן?) ומי יעז להגדיר את חלקו של אהרן בחטא זה, שאותו עונש עצמו נגזר עליו? מכל מקום עובדה היא, ואין כמוה לשגב: המנהיגים הגיעו לגבול הארץ המובטחת וחטאו שם חטא קל של חולשת אמונה; ברגע קטן חטאו וקל לבאר איך הגיעו לידי כך; אך העונש שנגזר עליהם דומה לעונש שנגזר על דור המדבר בגין חוסר אמונה מתמשך והולך. קבר המנהיגים בצד קברות העם יעיד לנצח על צדקת ההנהגה האלוהית. כי החטא הקל של אנשי קודש עובדי ה' שקול בעיני ה' כחטאים חמורים של בני תמותה רגילים. הנהגת ה' תשלים את מפעלה עלי אדמות בלא עזרתם של משה ואהרן, ובאותה שעה היא מתגלה בכל קדושת גדולתה המוחלטת, כי הגשמת מטרותיה איננה תלויה בדבר והיא יכולה לוותר אפילו על משה ואהרן. וכך אנחנו מוצאים בשירה הלאומית של ישראל שנכתבה בתקופה מאוחרת יותר.

רש"ר הירש במדבר פרק כ פסוק יב
והרי הוא מזכיר ש"משה ואהרן" היו הגדולים "בכהניו", "ושמואל בקראי שמו"; הם היו "קראים אל - ה'" שיסייע לאחרים, ובטוחים היו: "והוא יענם". "בעמוד ענן ידבר אליהם" והם "שמרו עדתיו וחק" אשר "נתן - למו". ה' היה עונה לצעקתם, ולמען תפילתם ("להם") היה מתגלה כאל סלח לאחרים - ואף על פי כן לא היה סולח לחטאם הם ("ונקם על - עלילותם"): "רוממו ה' אלהינו והשתחונו להר קדשו כי - קדוש ה' אלהינו" (תהלים צט והשוה פי' שם).

רש"ר הירש במדבר פרק כ פסוק יד
(יד) וישלח. כבר נגזר על משה שהוא אישית לא יגיע אל המטרה הנכספת, ואף על פי כן הוא
המשיך למלא את תפקידו בזריזות, כל עוד הניחו ה' בתוך עמו:

אחיק ישראל מזכיר את ייחוסם המשותף, ועל פי מדרש רבה (יט, ז) הוא רומז גם לגורל השונה
שעלה בחלקם של שני האחים התאומים.

רש"ר הירש במדבר פרק כ פסוק כט
אישים אלה פעלו - והיו מוכשרים לפעול - רק בתורתם ובהשפעתם על הלב והרוח, ועצם
אישיותם מעידה נאמנה מה הוא התפקיד שעתידנו תלוי בקיומו. וכך הוא מגדיר שם (פסוק ח) את
התפקיד הזה: "עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם - אלהיך". ומיד הדבר מזדקר לעין
ששלושת היסודות האלה של תפקידנו המוסרי מאפיינים גם את פעילותם של שלושת המנהיגים
האלה. משפט: הדין המעצב את כל חיינו על פי רצון ה' היה עיקר שליחותו של משה; חסד, וביתר
דיוק אהבת חסד, אהבת האהבה: נטיית הלב לוותר בשמחה על מה שמגיע על פי דין, מידת
החמלה, הרצון להקריב קרבנות למען הזולת - מידות אלה מאפיינות את פעילותו של אהרן. וכך
תיארו בסנהדרין ו' ע"ב את פעילות אהרן בצד משה: "משה היה אומר יקוב הדין את ההר, אבל
אהרן אוהב שלום ורודף שלום ומשים שלום בין אדם לחברו". "הצנע לכת עם אלהים": ההליכה עם
ה' בסתר ובצניעות ובטהרה מוסרית - זו מידת הצניעות שהיא האופי היסודי של האשה בישראל -
מדה זו טופחה בוודאי בהשפעתה של מרים. אותן מתנות טובות שקידמו את שלומו החומרי של
העם - כלום אין הם מקבילות למתנות הרוחניות שטופחו בידי שלושת "הפרנסים הטובים" כדי
לקדם את שלומו הרוחני של העם? אולי לא נטעה אם נאמר: צניעות היא ה"מעין" החתום שכל
קדושת החיים נובעת ממעמקי; חסד הוא ה"ענן" המשפיע, המצנן והמגן, שקרן האור של המשפט
חייבת להתמזג עמו כדי להצמיח ישועה בשדה האנושי; ואילו משפט הוא לחם משמים בבחינת
"מן", ובו תלוי הלשד והחוסן, הקיום וההמשך של כל חיי אדם ועם. ולפיכך: באר בזכות מרים
המטפחת את הצניעות; ענני כבוד בזכות אהרן המטפח את החסד; ואילו מן בזכות משה המוסר
לישראל את המשפט האלוהי:

ויבכו את - אהרן שלשים יום כל בית ישראל. חז"ל העירו (ילקוט שמעוני על אתר) על ההבדל בין
האמור כאן לבין האמור אחרי מות משה. שם נאמר: "ויבכו בני ישראל את - משה" וגו' (דברים לד,
ח), ואילו כאן, אחרי מות אהרן, נאמר: "כל בית ישראל", שכן אהרן היה איש החסד אוהב שלום
ורודף שלום, ולפיכך אבידתו הורגשה והוערכה על ידי כולם; כנגד זה מידת משה היא הדין, האמת
והצדק, ושורת הדין איננה נוחה לכל אדם.